

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

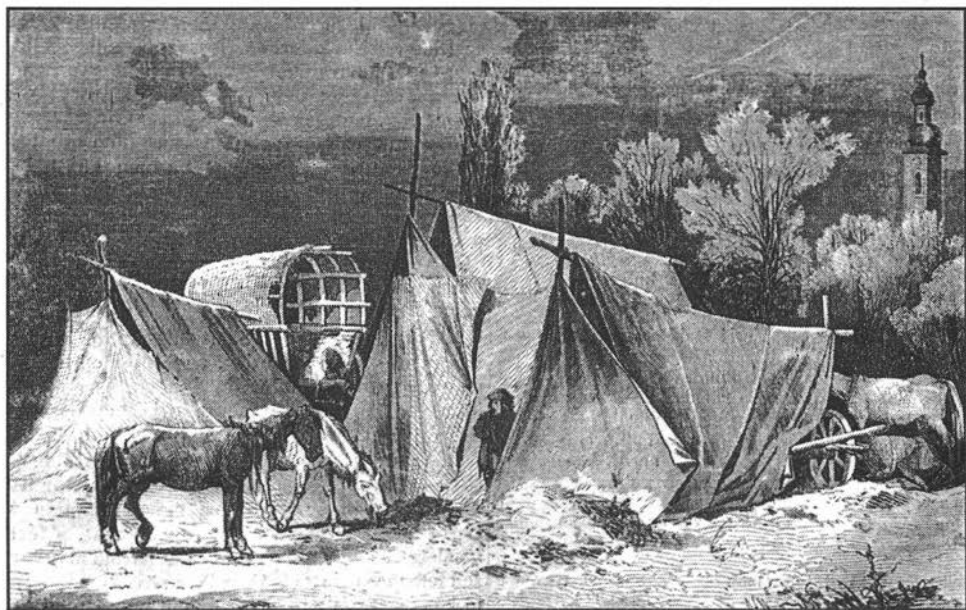
A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A

16.637/45

CIGÁNY NÉPRAJZI TANULMÁNYOK 1996

AZ ERDÉLYI SÁTOROS TAXÁS ÉS ARANYMOSÓ FISKÁLIS CIGÁNYOK A 18. SZÁZADBAN NOMADIC TAX-PAYING AND GOLD-WASHING GYPSIES IN TRANSYLVANIA IN THE 18TH CENTURY

A 16 637/4-5

Cigány Néprajzi Tanulmányok 4-5.

Studies In Roma (Gypsy) Ethnography 4-5.

1996

(1996)

BUDAPEST

A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK NÉPRAJZA

Ethnography of the National Minorities of Hungary

Sorozatszerkesztő / Series editor

DR. EPERJESSY ERNŐ

CIGÁNY NÉPRAJZI TANULMÁNYOK 4-5.

Studies in Roma (Gypsy) Ethnography 4-5.

Szerkesztő / Editor

BÓDI ZSUZSANNA

CIGÁNY NÉPRAJZI TANULMÁNYOK 4-5.

Az erdélyi sátoros taxás és aranymosó fiskális cigányok a 18. században

**Nomadic Tax-paying and Gold-washing Gypsies
in Transylvania in the 18th Century**

Sajtó alá rendezte és a tanulmányt írta

ZSUPOS ZOLTÁN

Készült a MKM Kisebbségi Főosztálya, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért
Közalapítvány, valamint a Soros Alapítvány támogatásával

Lektorok / Revised by

DR. HAJDÚ MIHÁLY

NÉMETH ISTVÁN

Angol fordítás / English translation by POKOLY JUDIT

A címlapon / On the cover: Jankó János: Vándor cigányok télen
Nomadic Gypsies in winter
Vasárnapi Újság, 1870.

**MTA NÉPRAJZI
KUTATÓINTÉZETE
KÖNYVTÁRA**

LELTÁR:

28.151

© Magyar Néprajzi Társaság
1996

ISSN 1217-8853

ISSN 0324-3001

A kötet a Mikszáth Kiadó gondozásában jelent meg

Felelős vezető: DR. NÉMETH JÁNOS igazgató

Készült 32,5 (A/5) fv terjedelemben

Nyomdai munkák: Váci Ofset Nyomda

Fv.: SZILVA ISTVÁN

Tartalom - Contents

ELŐSZÓ - FOREWORD	7
AZ ERDÉLYI SÁTOROS TAXÁS ÉS ARANYMOSÓ FISKÁLIS CIGÁNYOK A 18. SZÁZADBAN	9
<i>NOMADIC TAX-PAYING AND GOLD-WASHING GYPSIES IN TRANSYLVANIA IN THE 18TH CENTURY</i>	18
Irodalom - References.....	26
Táblázatok - Tables.....	28
ADATTÁR - DATA COLLECTION	65
1. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása.....	65
<i>The 1744 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
2. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1745	72
<i>The 1745 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
3. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1746	79
<i>The 1746 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
4. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1749	87
<i>The 1749 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
5. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1752. I.	100
<i>The 1752 I. Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
6. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1752. II.	111
<i>The 1752 II. Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
7. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1753	123
<i>The 1753 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
8. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1756	136
<i>The 1756 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
9. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1758	148
<i>The 1758 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
10. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1761	161
<i>The 1761 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
11. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1766	176
<i>The 1766 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
12. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1771	191
<i>The 1771 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
13. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1774	208
<i>The 1774 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
14. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1778	226
<i>The 1778 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
15. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1781	245
<i>The 1781 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
16. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok összeírása 1785	282
<i>The 1785 Census of Transylvanian Nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
17. Az erdélyi aranymosó cigányok összeírása 1737	323
<i>The 1737 Census of Transylvanian Gold-washing Gypsies</i>	

18. Az erdélyi aranymosó cigányok összeírása 1783	331
<i>The 1783 Census of Transylvanian Gold-washing Gypsies</i>	
Az iratok leelőhelye - <i>Provenance of Documents</i>	367
Szógyűjtemény - <i>Glossary</i>	369
DOKUMENTUMOK AZ ERDÉLYI SÁTOROS TAXÁS FISKÁLIS CIGÁNYOKRÓL ..	373
<i>DOCUMENTS CONCERNING TRANSYLVANIAN TAX-PAYING GYPSIES</i>	
Tartalom - <i>Contents</i>	373
Dokumentumok - <i>Documents</i>	375
Szógyűjtemény - <i>Glossary</i>	438
Helynévmutató - <i>Index of place names</i>	443
MELLÉKLET - APPENDIX	
Aranymosó helyek Erdélyben. Gold-washing Places in Transylvania	
Helynévmutató - <i>Index of place names</i>	445
Az erdélyi aranymosó fiskális cigányok 1783-as összeírásában	
szereplő települések <i>Settlements Mentioned in the 1783 Census</i>	
<i>of Transylvanian Gold-washing excise Gypsies</i>	
Helynévtár - <i>List of place names</i>	447
Helynévmutató - <i>Index of place names</i>	455
Táblázatok - <i>Tables</i>	461
1a-c Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportszerveződése	
<i>Group Organization of the Transylvanian nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
Térképek - <i>Charts</i>	
1. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportjainak tartózkodási	
helyei az 1781. évi összeírás szerint. <i>The whereabouts of the</i>	
<i>Companies of Transylvanian nomadic Tax-paying</i>	
<i>Gypsies according to the 1781 Census</i>	
2. Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportjainak tartózkodási	
helyei az 1785. évi összeírás szerint. <i>The whereabouts of the</i>	
<i>Companies of Transylvanian nomadic Tax-paying Gypsies</i>	
<i>according to the 1785 Census</i>	
3. Aranymosó helyek Erdélyben. Gold-washing Places in Transylvania	
4. Az erdélyi aranymosó fiskális cigányok 1783-as összeírásában	
szereplő települések <i>Settlements Mentioned in the 1783 Census</i>	
<i>of Transylvanian Gold-washing excise Gypsies</i>	

Előszó

Az erdélyi sátoros taxás és aranymosó fiskális cigányok 18. századi iratanyagát tartalmazó munkában az összeírások és az azokban szereplő népségre vonatkozó egyéb iratok kaptak helyet. Jelentőségüket nem szükséges külön hangsúlyozni, hiszen a rendszeresen végrehajtott összeírások segítségével - az ismert hibalehetőségeket is figyelembevéve - a vizsgált népesség körében végbement változások, folyamatok öt évtizeden keresztül vizsgálhatók, másrészt pedig némi fény vetül életükre, mindennapjaikra.

A forrásközlésben egységesítésre kerültek az eredeti összeírásokban különböző névvel jelölt azonos foglalkozások, valamint a csoportok gyakran egy összeíráson belül is eltérően feltüntetett fejléce. A nevek leírása hűen követi az eredetét, még akkor is, ha azokat nyilvánvalóan tévesen jegyezték fel.

Munkám anyagi támogatásáért az MTA - Soros Foundationnak mondok köszönetet. Itt is köszönetemet fejezem ki a Magyar Országos Levéltár munkatársainak. Munkámat haláláig figyelemmel kísérte Trócsányi Zsolt főlevéltáros úr, aki pótolhatatlan tudásával az erdélyi aranymosó cigányok 1783-as összeírásának összeolvasásában is segítségemre volt. A többi összeírás lektorálását, a latin kifejezések magyarizációjának elkészítését Németh Istvánnak, a Magyar Országos Levéltár levéltárosának köszönöm, az angol fordítás elkészítését pedig Pokoly Juditnak.

Az összeírások nagy türelmet és figyelmet igénylő számítógépre viteléért Mester Veronikát, szerkesztéséért Bódi Zsuzsannát illeti köszönetet.

Hasonlóképpen köszönettel tartozom feleségemnek, Bujdosó Erikának, és még sok, itt most névszerint nem említett kollégának, akiknek a segítségével ez a munka nem készülhetett volna el.

Zsupos Zoltán

Foreword

This volume of the undertaking to present all 18th century documents of Transylvanian nomadic tax-paying and gold-washing excise Gypsies contains the censuses. Their significance is obvious as regular registration, with the well-known margin of error, allows for the examination of changes and trends within the studied population for five decades.

Identical occupations designated differently in the sources, and the headings of groups varying even within a single census have been standardized. The spelling of names has been retained in the original, even if they were evidently misspelt.

This work was made possible by the MTA - Soros Foundation, for which I owe them my gratitude. I herewith express my thanks to the collaborators of the Hungarian National Archives for their help. Chief treasurer of the Archives the late Zsolt Trócsányi followed my work with attention to his death. His exceptional knowledge helped me with collating the 1783 census of the Transylvanian gold-washing Gypsies. For the checking of the reading of the other censuses and the explanation of Latin phrases, my gratitude is due to archivist of the National Archives István Németh. The English translation is the work of Judit Pokoly.

The computer edition of the censuses requiring great patience and care is to the credit of Veronika Mester and Zsuzsanna Bódi.

I also owe a word of gratitude to my wife Erika Bujdosó and many unnamed colleagues without whose assistance this work could not have been completed.

Zoltán Zsupos

1. kép Cigány vajda. *Gypsy roivod*
Ismeretlen német mester akvarellje, 17. sz. Erdély
Watercolour by an unknown German painter, 17th c.
Transylvania (OSZK)

2. kép Cigány vajda felesége. *Wife of a gypsy roivod*
Ismeretlen német mester akvarellje, 17. sz. Erdély
Watercolour by an unknown German painter, 17th c.
Transylvania (OSZK)

Az erdélyi sátoros taxás és aranymosó fiskális cigányok a 18. században

Erdélyben a 18. században élt cigányok korábbi csoportosításaiban gyakran teljesen eltérő szempontok szerint megállapított, egymás mellé nem állítható, párhuzamos jelentést hordozó kategóriák keveredtek. Ez annál is inkább érthető, mivel a cigány népesség eltérő életmódja szerint lehetett települt vagy vándorló, társadalmi helyzete szerint zsellér, jobbágy vagy a feudális társadalom kategóriáin kívüli, élhetett földesúri vagy kamarai birtokon és mindenféle joghatóságon kívül. A kamara tulajdonában lévő fiskális cigányok is differenciált népességet jelentettek: egyik közülük a cigány népességen belül a társadalmi ranglétra legfelső fokán elhelyezkedő aranymosó cigányok csoportja, akitől jól elkülöníthetők a kamara sátoros taxás cigányai. Az utóbbiakat említik a korabeli dokumentumok fiskális cigányok néven, míg az aranymosó cigányokra a kamara aranyász cigánya megjelölést használták. Az egyes csoportok gazdasági, társadalmi és jogi helyzetében jelentős eltérések adódtak eltérő életmódjuk miatt. Bonyolítja a helyzetet, hogy a különböző csoportokban eltérő foglalkozású családok éltek együtt. E mellett élete során egy cigány család többször is más és más kategóriába volt besorolható. Például egy szabadon vándorló család földesúri függésbe kerülhetett - akárcsak egy kamarai fennhatóság alatt élő vándorló család -, zselléreként, később gyakran jobbágyként szolgált, így vándorló családból letelepültté vált. Később a kamara néha nyomára bukkant a tőle eltávozott családnak, s az visszakerülve régi csoportjába ismét vándorló életet élt.

A kincstár tulajdonában lévő cigányokra visszatérve megállapítható, hogy már az akkor élők számára sem volt egyértelmű a két csoport elkülönülése. Példa erre, hogy a fiskális cigányok 1781-es összeírására kiadott utasítás végrehajtásakor Szászsebes széken nem tudták biztosan, hogy az ott élő aranymosó cigányokat is számba vegyék-e vagy ne. A biztonság kedvéért külön felsorolták őket.¹ A későbbiek során fiskális cigányok kifejezés alatt egyesek már csak kizárólag aranymosó cigányokat értettek.² A korabeli összeírások ismeretében azonban egyértelműen elválasztható két csoportjuk, külön is írták őket össze.

Kérdés, hogy az Erdélyben a 18. század végén élt kb. 60.000 fő cigány lakosság közül hányan tartoztak az egyes csoportokba. Természetesen ezt csak hozzávetőlegesen becsülhetjük meg.³ Az erdélyi aranymosó cigányok 1783-as összeírása 1.686 családfőt, 50 özvegyasszonyt és 738 fiúgyermeket sorol fel név szerint.⁴ Az 1.700 családot a leginkább elfogadott 5 fővel beszorozva 8.500 főt kapunk.⁵ A kincstár sátoros taxás cigányainak 1785. évi összeírásában 1.455 családfőt említenek, amely hasonló szorzót alkalmazva 7.300 főt ad. Tehát a fiskális cigányok számát az 1780-as évek derekán 15.800 főre tehetjük, amely az akkori Erdélyben élő népesség 26%-át tehetné ki.⁶

¹ HERRMANN 1893. 92; 366. 93; 370. A cigányok különböző csoportosítását számba vette PONORI THEWREWK 1888. 271-273.

² Példa rá WILSDORF, H. 1984. 138-170., aki erre alapozva messzemenő következtetéseket vont le. Tévédésére rámutat ZSUPOS 1988. 325-332.

³ NYÁRÁDY 1987. 25-27.

⁴ Az erdélyi cigányok különböző csoportjainak létszámáról PONORI THEWREWK által közölt adatokat eddig nem sikerült ellenőrizni. PONORI THEWREWK 1888. 232-233.

⁵ ZSUPOS 1990. 129-193.

⁶ WELLMANN 1988. 111.

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok

A sátoros taxás fiskális cigányokról 1744-1785 között 15 összeírás maradt fent, amelyek alapján néhány következtetést lehet levonni. De mennyire megbízhatóak ezek az összeírások, szabad-e rájuk alapozva valamilyen véleményt megfogalmazni, hiteles lehet-e az azok alapján felvázolható folyamat? A válasz egyértelműen igen, a következő okok miatt. A kincstár a cigányokat adóztatta, így érdekében állt a lehető legpontosabban számon tartani őket. 1744-ben az egyes csoportokban sátranként összeírták a családfőket, és meghatározták a fizetendő adó összegét. A következő összeírásig ennek alapján kellett a vajdának begyűjteni a kincstárnak járó adót. Az újabb összeírás alkalmával pontosan fel kellett tüntetni az időközben bekövetkezett változásokat, hogy a családfők közül ki, mikor halt meg, melyik család mikor, hova szökött, vagy melyik földesúr keze alá adta magát. De a gyarapodást jórészt ugyanígy feltüntették, név szerint felsorolva a csoport új családfőit. Sajnos nem jelölték meg külön, kik voltak azok, akik házasság útján kerültek egy-egy csoporthoz, vagy gyakran egyik csoportból a másikba, pedig az újabb következtetéseket tett volna lehetővé. A vajdának érdeke volt a valósághoz hű adatok közlése, az adó pontos beszedése. Végül pedig nagy mértékben megerősítik az összeírások adatainak hitelességét a kincstártól eltávozott cigányok visszaszerzésére tett kísérletek alkalmával felvett jegyzőkönyvekben olvasható vallomások, amelyek nemcsak alátámasztják az összeírások adatait, hanem újabbakkal is szolgálnak. Az egyre árnyaltabban kibontakozó kép ennek ellenére is hiányos marad, mert az asszonyokat és a leánygyermeket - az özvegyasszonyok kivételével - nem írták össze.

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok névadásával kapcsolatban először is megemlíthető a *párhuzamos névadás* jelensége a vizsgált népességnél, amikor egy-egy személy neve az egymást követő összeírásokban egyszer magyarul, máskor pedig románul szerepel. KÁZMÉR Miklós egy tanulmányában rámutatott arra, hogy kétnyelvű közösségben egy időben nevezhettek egy családot két névvel is, s az, hogy melyik került az összeírásba, az informátoron múlt.⁷ Azt, hogy valóban nem az összeírást végző személy fordította le a neveket, jól mutatják azok a példák, amikor egy név az egymást követő összeírásokban többszörösen is váltakozva fordul elő, amikor is a többszörös fordítás lehetősége kizárható. Megerősíti a fentieket, hogy egy összeíráson belül is felváltva szerepelnek magyar és román nevek. A párhuzamos névadásról tett eddigi megállapítások letelepült lakosságra vonatkoztak, de ez a jelenség fokozottan érvényes lehetett a lakhelyét igen gyakran változtató cigány lakosság esetében, akik vándorlásuk során hol magyar, hol román, hol szász lakossággal kerültek kapcsolatba.

A vezetéknevek jelentős része *mesterségnevből* származik.⁸ A vizsgált időszakban ez a valóságban is megegyezett viselője foglalkozásával, s a név öröklődését megkönnyítette, hogy általában a foglalkozás is öröklődött.⁹ Magyarul jegyezték fel: *Kés Csináló, Késes, Rosta Csináló, Rostás, Kalános, Kovátsu, Lakatos, Musikás* vagyis *Hegedűs, Ótves, Pásztor, Rézműves, Varga*, románul mondta a nevét: *Csuráru* (r. ciurar - rostacsináló, rostás), *Lingurár* (r. lingurar - kanálkészítő, kanalas), *Káldárár* (r. caldarar - üstkészítő, rézkovács), *Pakurár* (r. pacurar - pásztor), *Urszár* (r. ursar - medvetáncoltató), *Aurár* (r. aurar - aranyosó vagy aranyműves). A felsorolásban a cigányok által űzött valamennyi jellegzetes foglalkozás előtűnik.

Testi, szellemi és társadalmi tulajdonság illetve helyzet alapján kapta nevét: *Fattyu, Piczi, Tolvaj, Bárány, Bogár*. A Kamarához való tartozásra utal *Kamarás* Tóbiás neve. A *Farkas* - rossz természetre utalva - *keresztnevéként jelent meg*.

⁷ A párhuzamos névadással kapcsolatos megállapítások kiindulópontját a következő tanulmány adta: KÁZMÉR 1981.

⁸ A nevek csoportosítása SZABÓ T. Á. 1989. 263-270. munkája alapján történt.

⁹ A tanulmányban felhasznált levéltári források jelzete: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL.), Erdélyi Fiskális Levéltár VI/c., Fasc. 1-3.

Testi fogyatékoságról tanúskodnak az alábbi nevek: *Sánta* Kalányos¹⁰, „*Süket* Laczi, a mint hogy ez Süket is vala, és azért Neveztetett volt Süketnek, ... és *Bóta* Czigány, ennek edgy keze nem vala jó.”¹¹

A vezetéknevek egy csoportja *belynévi eredetű*, részben vidékre, részben településre utal: *Oltyán* (r. oltean - olténiai), *Muntyán* (r. muntean - munténiai, havasalföldi),

A nevek részben a lakhelyre, részben a családok származására is fényt vetnek: *Moldovány*, *Molduván* (r. moldovean - moldvai), *Brassovány* (r. brasovean - brassói), *Hortobágy* (település és patak neve a szászföldi Szeben Székben), *Csingrádi*, *Csongrádi* (a magyarországi megye vagy település neve). A tanúvallomások is alátámasztják, hogy ebben a korszakban a cigány csoportok vagy családok rendszeresen változtatták lakhelyüket, életük során többször kimentek Erdélyből Moldvába, a Havasalföldre, majd újra visszatértek.

Keresztnevekből alakult vezetéknevek: *Samu* Ádám, *Gábor*, *Janko* Samu, *János* István, *Péter* Simon, *Tamás* Gyuri.

A *népnevből keletkezett vezetéknevek* utalnak arra, hogy milyen etnikumokkal kerültek kapcsolatba vándorlásaik során és Erdélyben a sátoros taxás fiskális cigányok: *Armény* (r. armean - örmény), *Graek* (r. grec - görög), *Kozák*, *Szász*. Saját népük megnevezésével találkozunk pl. *Czigány* Mihály nevében.

A *becenévi eredetű vezetéknevek* csoportjába tartoznak: Dregoj *Bancsi* (a János keresztnév beceformájából, a Jancsi - Bancsi ikerítésből jött létre),¹² *Boldi* Thodor (törővidítéssel, a névég egy szótagjának elhagyásával keletkezett a Boldizsárból)¹³, Kirczul *Ferkő* (a Ferenc név rövidült tövéből -kő képzővel alakult becenévszármazék)¹⁴, *Geczi* Máté (a Gergely név rövidült tövéből -ci képzővel alakult beceszármazék).¹⁵

Külön említést érdemel, hogy néhányan a legjelentősebb *magyar nemes családok neveit* viselték: *Bánffy* Kutzitárul, *Bercsényi* Hátí, *Károlyi* György, *Rákoczi* Péter. Ők nagy valószínűséggel egykori földesuruk nevét vették fel, hiszen nem volt ritka, hogy önként vagy kényszerből zsellérként, esetenként jobbágyként egyes földesuraknál szolgáltak.

Az összeírásokban ha elvéve is, de előfordulnak háromelemű nevek, amikor a vezetéknev és a keresztnév után egy ragadványnev áll, mely az esetek egy részében az illető valamilyen tulajdonságára utal: Hinyi Sztójka alias *Bunduk* (r. bunduc - tömzsi, köpcös, zömök ember), Csika Csurar alias *Tonti* (r. tonti - buta ember, tökfilkő, fajankó), Rézmíves *Gotza* Vintila (r. gotza - vörös). A ragadványnev lehetett egy keresztnév becézett alakja, s családi körben ezt használták: Puka Csurár alias *Lacsko*, Varga Andrej alij *Jancsi*.

Nem volt ritka jelenség az erdélyi sátoros taxás cigányok között - de ebben az időben a más etnikumbeliek között sem - a gyakori névváltoztatás. Ez abban az időben természetes volt, hiszen az 1780-as évekig nem volt törvénybe iktatva a családnevek megváltoztathatatlansága. A cigányok között azonban valószínűleg gyakrabban előfordult, mert az élet sűrűbben rákényszerítette őket. Egyrészt, mint már említettük, a környező etnikumtól függően hol románul, hol magyarul használták nevüket. Másrészt azonban, ha valamilyen okból nem akarták, hogy a nyomukra bukkanjanak, teljesen új nevet vettek fel. Az ok gyakran a kamarának fizetendő adó nagysága, a vajda túlzott szigora, vagy a földesúri függésből való menekülés volt.

Gyakran kellett az adósságaikat megadni nem tudókért kezességet vállalni, ilyenkor is megváltoztatták neveiket.

¹⁰ MOL, Erdélyi Fiskális Levéltár VI/c., Fasc. I.

¹¹ MOL, Erdélyi Fiskális Levéltár VI/c., Fasc. I.

¹² SZABÓ T. A. 1980. 75-77, 79, 89-90.

¹³ SZABÓ T. A. 1980. 74-75, 91-92.

¹⁴ SZABÓ T. A. 1980. 78, 80, 93.

¹⁵ SZABÓ T. A. 1980. 76-77, 79, 93.

A házasságkötés is jó alkalom volt a névváltoztatásra, amikor a férfiak többé nem tartoztak addigi csoportjukba, hanem a feleségükében éltek tovább.

II. József 1783-ban kelt, a cigányokra vonatkozó rendeletének 23. pontjában így rendelkezik: „*Családnévüket megváltoztatni ne merészeljék, hanem változatlanul tartsák meg a felvett nevet, és a gyermekek is szülei nevét használják.*”¹⁶ Azonban mint a korábbi, hasonló rendeleteknek, ennek sem lett sok fogantatja.

Az összeírások alapján fő vonalakban rekonstruálhatóak a csoportszerveződés folyamatai, változásai. A különböző években készült összeírásokon belül gyakran változott az egyes kompániák sorszáma, emellett pedig a házasságkötések, a halálozások, a szökések, a csoportok közötti szétválások és összeolvadások miatt maguk a kompániák is folyamatosan átalakultak. (1. táblázat)

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportszerveződésének kérdésével kapcsolatban néhány alapvető kérdést szükséges mindjárt feltenni: csoportjaikat vajon a kincstár állította-e, vagy pedig a csoportszerveződés teljesen spontánul ment végbe, s vajdájukat maguk választották? A valóságot legjobban megközelítő állapot nem választható ilyen élesen ketté. Nyilvánvaló, hogy az igen szoros családi és közösségi kapcsolatok között élő cigány családokat nem lehetett volna felülről, a hatalom által, hosszú ideig, akaratuk ellenére hagyományos csoportjaiktól elszakítva, teljesen más közösségbe kényszeríteni. Erre a törekvése nem is utal semmi, a hatalom a lehető legteljesebb mértékben alkalmazkodott a cigányok hagyományos csoportszerveződéséhez, megőrizve azt. A kincstár törekvése főleg a földesurakhoz vagy más területekre távoztak visszaszerzésére, és azoknak régi csoportjukba való beillesztésére irányult.

Külön figyelmet érdemel az egyes csoportok stabilitásának mértéke azt figyelembe véve, hogy az előző összeírásban feljegyzettek közül hányan szerepelnek a következőben a ténylegesen jelenlévők és a halottak között. Ennek eredményeként 85-91%-os stabilitás mutatható ki, amely - noha egyelőre nincs még viszonyítási alapunk, hogy máshol ez mekkora volt - elég magasnak tűnik. A legalacsonyabb stabilitást mutató 1746-os és 1752-es eredmény - 74 és 68 % - nyilvánvaló összefüggésben van a kincstárnak a cigányok megszervezésével, irányításával kapcsolatos próbálkozásaival. Ekkor néhány korábban nyilvántartott csoport megszűnik, s csak néhány család tűnik fel közülük a továbbra is a kincstárat szolgáló sátoros taxás cigányok között. 1746-ban egy, 1749-ben két csoport szerepelt először és egyben utoljára az összeírásokban. Ebben az időszakban figyelhető meg a vajdák és helyetteseik között is magyarányú váltás, majd 1753-tól kiegyensúlyozottá vált a helyzet. Figyelemre méltó, hogy 1776-ban a szökésből visszatértekből alakultak ki új csoportok, amelyek stabilitását nem vizsgálhattuk meg, mivel összeírásaik csak 1785-ig állnak rendelkezésünkre.

Még nem került említésre, milyen váltás következett be a csoportok számában és létszámában 1744-1785 között. Az 1744-es összeírásban 412 családfőt 19 csoportban tartottak nyilván, tehát egy csoport átlag 22 családból állt. A legkisebb csoportot 4 család alkotta, a legnagyobbat 41. 1785-ben 1.455 családfőt találunk 27 csoportban, ekkor már 54 családból állt átlagban egy-egy csoport. Ekkor a legkisebb csoportot 13 család alkotta, a legnagyobbat pedig 121.

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportjainak elhelyezkedésére vonatkozóan csak az 1781. és 1785. évi összeírások adnak felvilágosítást. (1-2. térkép)

A csoportok élén álló vajdák kérdésében összetett kép bontakozik ki. Ennek megismeréséhez fontos adalék az az 1749. október 26-án Szebenben kelt rendelkezés, amelyet a kincstári cigányok újonnan rendelt fővajdaként emlegetett tisztségviselőjének adtak ki, aki magyar nemes volt. A rendelkezés legfontosabb pontjai az előbb említett tisztségviselő következő kötelességeit sorolják fel:¹⁷

- a sátoros taxás cigányok nyilvántartása régi összeírásuk szerint 18 csoportban a szolgálatukban megerősített vajdák vezetése alatt,
- adójuk évenkénti összegyűjtése, és szeptember vége körül befizetése a kamarai pénztárba,

¹⁶ MEZEY-POMOGYI-TAUBER 1986. 89.

¹⁷ MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Erdélyi Fiskális Levéltár VI/c.

- a csoportok adott állapotának fenntartása, sőt javítása, a cigányok védelme a zaklatásokkal, kártételekkel szemben,
- a cigányok visszatartása a náluk gyakori lopásoktól, rablásoktól és egyéb kártételektől,
- a súlyosabb bűnügyek kivizsgálása, a tényvizlatnak a bizonyításokkal és a saját véleményével közös átküldése a kincstárhoz,
- a fokozott figyelem a kovácsokra, rézművesekre, és főleg az ezüsttel dolgozókra - s erre a vajdák figyelmét is külön felhívni - nehogy hamis pénz verését kíséreljék meg, ha pedig ezen valakit rajtakapnak vagy gyanús, azonnal börtönbe vinni,
- a csoportjuktól távol lévők visszahozatala, az ellenszegülőkkel szemben karhatalom igénybevitelével,
- a vajdák pozíciójukban a kincstár által részben megerősítettek, részben újonnan kinevezettek, s a kincstár tudta nélkül nem lehet őket abból elmozdítani,
- az alkalmatlan vajdák hibáinak megírása a kincstári hivatalnak, hogy mást állíthassanak helyébe,
- hivatalát elveszti a tisztviselő, ha az előre meghatározott adón túl bármit követel,
- az összeírásokat úgy készítse el, hogy a családok számának fogyása, növekedése áttekinthető legyen, a csökkenés okait látni lehessen,
- a tisztviselő, a sátoros cigányok adójának összegyűjtője fáradozásáért a főpénztárból évi 40 forintot vegyen fel.

A rendelkezésből egyértelműen kiderül, hogy a kincstár nevezte ki a vajdákat, vagy erősítette meg őket pozíciójukban, tudta nélkül pedig senkinek nem volt szabad abból elmozdítani őket. De fontos megjegyezni, hogy csak olyan embert választhattak ki vajdáknak, akinek megfelelő tekintélye volt, emberileg alkalmas volt rá, akit a csoport, a közösség elfogadott, elismert. Ellenkező esetben, ha túlzottan szigorú volt, esetleg önkényeskedett, a csoport egyszerűen szétszórt, elbujdosott - ez azonban nem állt a kincstár érdekében. Tehát megállapítható, hogy az esetek többségében a kincstár a csoportok egyébként is elfogadott vezető szerepet játszó tagjai közül kellett, hogy kiválassza vajdáknak a számára legmegfelelőbbet. Ezt támasztják alá az összeírások is, hiszen a vajdák többsége 15-20, olykor 30 évig is megmaradt pozíciójában, aminek csak vagy nagyon idős koruk, vagy a haláluk vetett véget. Ilyenkor legtöbb esetben a helyettes vajda lépett előre vajdáknak, de az sem ritka, hogy a fia követte az apját ebben a tisztségben.

A vajdák feladatköre igen kiterjedt volt, tulajdonképpen a fővajda rájuk ruházta feladatai egy részét. Egyik legfontosabb teendőjük a csoport egybentartása, vagyis pontosabban, mivel esetenként nagy létszámuk miatt nem mindig együtt vándoroltak, annak ismerete, hogy ki hol tartózkodik. Kiemelt feladata volt az adó beszédése, valamint a csoportjától eltávozottak felkutatása. A közösségen belüli vitás kérdések megoldásában kulcsszerepet játszott, és vándorlásaik során konfliktus esetén kifelé ő képviselte a csoportot.

A legtöbb adat az adóról és annak beszédésének körülményeiről áll rendelkezésünkre. Az adót az adózók fizikai és anyagi, vagyoni lehetőségeinek megfelelően kellett megállapítani. A tehetősebbek, vagy akkor éppen jobb helyzetben lévők teljes adót fizettek, a nehezebb körülmények között élők felet, míg a vakok, nyomorékok, szellemileg sérültek mentesültek e kötelezettség alól. A legszegényebb családok esetében, - ahol a családfő nyomorék vagy beteg volt, vagy a gyermekek nagy száma miatt kerültek nehéz helyzetbe - elengedték az adót, vagy felére csökkentették. Az is előfordult azonban, amikor nem indokolták meg pontosan az adó fizetésének hiányát, csak általánosságban jegyezték fel, hogy különböző okok miatt nem fizettek. Akadt, aki azért folyamodott adómentességért, mert a feleségét agyoncsapta a villám. Mivel a gyermekek nagy száma miatt is kiemelkedő szerepe volt az asszonynak a családi munkamegosztásban, a kérés valóban indokolt volt. Hogy mennyire nem egyedi ez az eset, azt bizonyítja egy másik, amikor a hat gyermekét egyedül nevelő apa nem tud adózni. Nagyobb számban figyelhető meg az, amikor az emberi élet természetes folyamata, az öregedés, és ezzel párhuzamosan a mind kevesebb teherbírás miatt előbb felére csökkentették, majd teljesen megszűntették az adót.

Az összeírásokból megállapítható, hogy a fiatal házások nem minden esetben költöztek külön szüleiktől, s ennek több oka is lehetett. Szűkös anyagi helyzetük mellett az is indokolta az együtt maradást, hogy a szüleikkel egy sátorban maradónak nem kellett külön adózniuk a kincstár számára. Nyilván az is

megtörténhetett, hogy a valóságban már nem laktak együtt, de az ellenőrzés hiányában bízva így tüntették fel. Minden esetre a külön költözőknek a következő évtől a bevett szokás szerint kellett adózniuk. Arra is van példa azonban, amikor őszintén bejegyezték, hogy a közelmúltban megnősült személy még anyagilag nehéz helyzetben van, semmiféle adó fizetésére nem alkalmas.

Az újonnan alakult csoport tagjai kezdetben kedvezményben részesültek, s csak fél adót kellett fizetniük.

A vajda gyakran beszede az adót azoktól is - ha tudta hol tartózkodnak -, akik földesurak kezei alá adták magukat. A vallomások szerint azok, ha anyagi helyzetük engedte, kifizették az adót, sőt étellel-itallal vendégelték meg a vajdát. Ha a földesurak erőszakkal kényszerítették zsellérnek vagy jobbágnak őket, egykori vajdájuktól kértek segítséget, hogy ismét visszakerülhessenek a kincstárhoz. De ez ritka kivétel. Általában az a folyamat figyelhető meg, hogy a szülők, akik a csoporttól eltávoztak, a földesurat is szolgálták termékeikkel, munkájukkal, és a vajdának is megfizették az adót, de gyermekeik már nem akartak a kincstárnak adózni. Ilyenkor a vajda vagy erőszakhoz folyamodott, és továbbra is beszede az adót, vagy jelentette a kincstárnak az esetet, és az szerezte vissza az eltávozottakat. A vajda eljárása teljesen érthető annak ismeretében, hogy ha valakitől nem tudta beszélni a kirótt összeget, azt neki saját magának kellett pótolnia. A vajda feladatainak ellátása fejében adómentességet élvezett, ennek ellenére már néhány nem fizető család anyagi válságba sodorhatta. Ilyen esetben saját állatait kellett eladnia, ritkábban kölcsönkért, de arra is van példa, hogy elszökött csoportjától, mert a hiányzó összeget képtelen volt előteremteni.

Külön figyelmet érdemel a foglalkozások megoszlásának alakulása az egyes csoportokon belül. (2-27. táblázat) Általánosnak mondható az az állapot, hogy egy, de leginkább két foglalkozást űz a csoport nagy többsége, s rajtuk kívül csekély számban még 5-6 más foglalkozású családfő is található. Ha például egy csoport családfőinek 35 %-a rézműves, 25 %-a pedig rostás, csak néhány varga, tükészítő, kovács és kőgyártó van még köztük. Az összeírásokból az is kimutatható, hogy ha két csoport összeolvadt, akkor azok foglalkozási megoszlása hasonló volt.

1749-1785 között a csoportok foglalkozás szerinti megoszlásának átlaga a következő volt: 20 % rézműves, üstműves, 18 % rostás, 12 % lakatos, 11 % késes. Az eddig felsorolt négy foglalkozást folytatta a családfők 61%-a, tehát közel kétharmada. Rajtuk kívül volt varga, szücs, aranyműves, ezüstműves, sarkantyú készítő, harangöntő, tükészítő, zenész, öntő stb. (28. táblázat)

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok családfőinek korát az 1774-1785 közötti négy összeírásban tüntették fel. Ezek alapján megállapítható, hogy az említett összeírásokban szereplő családfők 20%-a 20-29 év, 28,7%-a 30-39 év, 23%-a 40-49 év, 7,5%-a pedig 60-69 év közötti életkorban volt. A 70 éven felüliek a családfők 4,3%-át tették ki. (29-33. táblázat)

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigány családok fiúgyermekének számát 1781-ben és 1785-ben írták össze. Mivel a későbbi évek adózása szempontjából ennek komoly jelentősége lehetett, feltehető, hogy igyekeztek a fiúgyermekek közül minél többet eltitkolni. Erre utalnak az összeírásokban szereplő adatok is, amelyek szerint 1781-ben a családok 41,1%-ban, 1785-ben pedig 41,9%-ban egy fiúgyermeket vallottak be, kettőt a családok 29,9 és 35, 2%-ban, hármat pedig 18,6 és 15,2%-ban. A leánygyermekeket az összeírások nem tüntették fel, de ha figyelembe vesszük a nemek születési arányának hasonló voltát, még a magas halandóság mellett is igen kevesnek tűnik a gyermekek száma.

Az 1774-1785 közötti időszakból erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok állatállományára vonatkozóan is állnak rendelkezésünkre adatok. Az említett időben készült négy összeírás csoportonként feltünteti a lovak és a sertések számát. Ismerve azt, hogy az egyes csoportok népessége hány sátorban lakott, látható, hogy egy-egy sátorra átlagban hány állat jut. A lovak tekintetében megállapítható, hogy számuk viszonylag kis időközön belül is jelentősen változott. Míg 1778-ban sátranként átlagban közel 1 lóval rendelkeztek, ez az arány 1785-re a felére csökkent. A sertéseket nézve megállapítható, hogy amíg 1774-ben és 1778-ban sátranként 1 állattal rendelkeztek, addig 1781-ben ez az arány a felére csökkent, de 1785-ben ismét a korábbi arányok láthatóak. Az állatállomány esetén ezekből az ingadozásokból messzemenő következtetések nem vonhatóak le, hiszen számításba kell venni számuk évszakonkénti természetes változását, valamint azt a körülményt, hogy a rájuk vonatkozó adatok megbízhatósága is kétséges. Azt azonban ezek a számok is

tükrözik, hogy erdélyi sátoros taxás fiskális cigány népszerűség igen nehéz körülmények között élt, főleg ha tekintetbe vesszük azt is, hogy egy-egy sátorban nem csak egy család, hanem több generáció is együtt lakott, így az egy főre eső állatállomány igen csekély lehetett. (34-37. táblázat)

Végül vessünk egy pillantást arra, milyen helyet foglaltak el a 18. századi Erdély társadalmában a kincstár sátoros taxás cigányai, hogyan viszonyult a helyzetük a parasztsághoz.¹⁸ Mindjárt hangsúlyozni kell a letelepült, földművelést, állattenyésztést folytató, faluközösségekben élő parasztság, és a különböző szolgáltatási ágakban dolgozó, mozgékony, csoportokban élő sátoros taxás cigányok életének teljesen eltérő gazdasági alapját, az abból fakadó teljesen eltérő életmóddal együtt. Mégis annak lehetünk a tanúi, hogy a kamara a különbségek ellenére hosszú időn keresztül egy ugyanolyan igazgató, felügyelő és büntető rendszert tudott működtetni a cigány csoportok felett, mint amit a hatalom a feudális viszonyok között a faluközösségek felett gyakorolt. Mint ahogy a dominális bírót sem a falu lakossága választotta meg, hanem a földesúr nevezte ki, hasonlóképpen - mint már szó esett róla - a vajdát a kamara választotta ki. A vajdák már bemutatott feladatköre is sokban megfelel a faluközösségek bíróiának. A sátoros taxás cigányok azonban nem voltak helyhez kötve, sem a gazdaság, a föld, sem a szomszédok, rokonok nem nehezítették meg helyváltoztatásukat. Míg a parasztságra nehezedő terhek a munkajáradék növekedésével esetenként az elviselhetőség határáig fokozódtak, addig ilyen veszély a sátoros taxás fiskális cigányokat nem fenyegette, ők a művesemberekkel együtt a különleges állapotú rétegek tagjainak számát gyarapították.

Az erdélyi aranyosó fiskális cigányok

Az erdélyi aranyosó fiskális cigányokról KÖVÁRY László leírását idézhetjük, aki az arany kinyerésének ősi módját örökölte meg:

„Folyóink, patakaink nagy része, kisebb nagyobb mértékben aranyat hordanak, melyek rendszeren fővényszem nagyságúak... Ezen aranypor felszedésére eleitől fogva gondja volt hazánknak; sőt úgy látszik minél közelebb megyünk a bányászat gyermekkorához, a bányászat ezen ágát annál virágzóbbnak találjuk. Régi könyveinkben az összes cigánynép, mint aranyosásból élő jellemeztetik. S tiszta adatait látjuk, miképp az uratlan aranyosó cigányság 1747-től 1832-ig jogszerűen külön vajdaság alatt állott.

Sőt a háládatlan kenyérkeresetre nem csak egyes cigány családok, hanem egész faluk, helységek támaszkodtak... Egyébiránt az egész aranyosáshoz nem kell valami mély tudomány. Az aranyász főleg vízáradások után kimegy folyója partjára, hosszú asztalát úgy állítja fel, hogy egyik vége magasra álljon a földtől, a másik vége pedig majd a földön fekdüdjék; az így állított asztalra pokróczot terít; előveszi kapáját, kosarába fővényt vesz fel a folyó partjáról, azt asztalára tölti, s addig tölti reá a vizet, míg a fővényt lemossa. E sisiphusi munkát így folytatja egész nap. Mikor kedve kerekedik meglátni szerencsését, pokróczát kimossa: s ekkor fővényt vas-, réz-, és arany-port kap. Ezt elöl nyitott szájú választó-teknőjébe teszi, s azt addig rázogatja, míg legelőbb kieregél a fővény, utána a vas-, utána a rézpor s legvégül ott marad néhány szem arany. Ezt aztán választóvízzel összefogja, s illető aranyváltójához viszi beváltás végett, mert okvetlen be kell adniok.”¹⁹

¹⁸ BERLÁSZ Jenő 1959

¹⁹ KÖVÁRY László 1853. 174-175.

Az európai országok, de az egykori Magyar Királyság részei közül is Erdély nyújtott a cigányok számára viszonylag biztonságos megélhetést. Egyrészt azért, mert ezen a több etnikum által lakott területen türelmesebbek voltak az újonnan érkezőkkel szemben. A másik ok, hogy itt a földrajzi és gazdasági körülmények kényszerítő hatása és a cigányok életmódja nagyrészt egybeesett. Ez azt jelenti, hogy a kevés és túlnyomóan gyenge minőségű szántóföldhöz képest a lakosság száma nagy volt, viszont a hegyeket és völgyeket dús erdőtakaró borította, valamint itt fekszik Európa ásványkincsekben egyik leggazdagabb területe. (3. térkép) A folyók, patakok vízének aranytartalmú hordaléka - melyet ősidők óta kitermeltek - a cigányok számára ideális foglalkozás, az aranymosás üzését tették lehetővé, aminek révén megőrizhették hagyományos életformájukat, közösségeiket. Az Erdélyi uralkodók megjelenésüktől fogva törvényekkel védtek őket.

Egy 1737-es összeírás 13 csoportban sorolja fel az erdélyi aranymosó cigányokat. Mindegyik élén vajda állott, majd a családfők névsora olvasható. A végén említették az újabb jövevényeket és az elszökötteket. 509 családfő neve szerepel, ami 6 jövevényvel gyarapodott, így csoportonként átlag 40 család volt. A legkisebb csoport 28, a legnagyobb 56 családból állt. Jelentős mértéket öltött a csoportból történő kiválások száma, ahol összesen 121 nevet soroltak fel. Tehát eltávozásuk előtt átlagban közel 50 család alkotott egy csoportot. A kiváltak a Magyar Királyság területére, a Bánátba, Máramarosba, a Székelyföldre és különböző földesúri birtokokra távoztak.²⁰

Mária Terézia intézkedést tett a nemesfémkincs kitermelésének növelésére - az 1747. évi bányatörvénnyel -, melynek meg is lett az eredménye.²¹

TRÓCSÁNYI Zsolt foglalta össze az aranymosó cigányok igazgatásának 1747-es átszervezésére vonatkozó adatokat. Az aranymosó cigányok fővajdáját, Johann Georg Khnallt háromévi próbaidőre kinevezték az erdélyi aranymosó cigányok provisorául. Azok 14 csoportba voltak beosztva, mindegyik élén a vajda állt. A provisornak kellett felkutatni a csoportokból kiváltakat, visszaszerzésük után ő osztotta be őket a csoportokhoz. Mivel oda olyanok is felvetették magukat, akik faeszközök készítéséből éltek - a beadandó aranyport az igazi aranymosó cigányoktól vették meg készpénzért -, a rendelkezés szerint az aranymosáshoz jól értők közé kellett beosztani őket, hogy megtanulják ezt a munkát. Gondoskodott arról, hogy évente mindnyájan megjelenjenek a főaranyváltó-hivatalnál tartott összeíráson. Többször ellenőrizte az aranymosók munkáját, ha kellett megvédte őket a földesurakkal szemben. Ő jelölte ki az aranymosó helyeket, ha azok közelsége miatt a cigányok között vita támadt. A kisebb ügyekben maga döntött, a fontosabbakban a bányabíróshoz kellett utasítani őket. Bűneseteikről jelentést kellett tennie az országos bányabírósnak.²²

Az aranymosók mindennapi életére vetnek fényt a 18. század közepéről származó iratok. Egy kihallgatás során az egyik falu lakói és vezetői elmondták, hogy tavasszal 30-40 sátorral nagyszámú aranymosó cigány érkezett településük határára, igen sok lóval és sertéssel. A falusiaknak az aranymosás ellen semmi kifogásuk nem volt, de a cigányok már három hete ott tartózkodtak, ezért féltették határukat a nagyszámú állattól. A település vezetői elmentek hozzájuk, hogy vajdájukkal vagy az öreg cigányok közül valakivel beszéljenek. A vajdát nem találták ott, de a csoport átköltözött a szomszédos határra. Egy másik tanú szerint nem ilyen békésen oldódott meg az ügy, hanem összegyűlt a falu lakossága, rájuk rontottak és kiűzték őket.

Ha tudomást szerzett róla, igyekezett a fiscus visszaszerezni az elszökötteket. Ilyenkor a tanúk sokaságát hallgatták ki. A válaszokból kiderül, hogy az aranymosó cigányok időnként mosott arannyal, máskor készpénzzel adóztak a fiscusnak. Többen a pestis, valamint az éhség miatt távoztak el csoportjuktól, és vándoroltak oda, ahol bővebben volt gabona. Megesett, hogy vajda szigorúsága miatt az egész csoport szétszéledt, és földesurakhoz szegődtek. Akadt, aki nem bírta a nehéz aranymosó munkát, és könnyebb életet akart keresni. Más azért távozott, mert olyan emberhez szegődött, akinek nem kellett adózni. Olykor gyilkosság miatt kényszerültek menekülésre, ilyen esetben valamelyik földesúrtól kértek védelmet

²⁰ Magyar Országos Levéltár, Erdélyi Fiscális Levéltár VI/c. szekrény Fasc. 1-5.

²¹ MÁRKUS Dezső (szerk.) 1900. 396-409; SZENTKIRÁLYI Zsigmond 1841. 42.

²² TRÓCSÁNYI Zsolt 1962. 502-503.

szolgálataikért cserébe. Néha a családfő - családját hátrahagyva - távozott el a csoporttól, és máshol újra megnősülve élte tovább életét.

A szökevényekre vonatkozó adatok nyilván hiányosak, hiszen nem minden szökés vált ismertté. Ha a kihallgatások során konkrét szökött személyre kérdeztek rá, azt elő is sorolták, de ha általánosságban érdeklődtek, ritkán kaptak újabb adatokat. Sokszor 10, 20, olykor 40 évvel azelőtt elszöktek, és azok leszármazottjait kutatták fel. Nem csak a cigányoknál, hanem más szökött jobbágyoknál is bevett szokás volt ebben az időben a gyakori hely- és névváltoztatás. Megtörtént, hogy az elszökött családban minden fiú más-más nevet vett fel, vagy ha nyomukra akadtak, a szülők egyszerűen halottnak mondták a valóságban élő gyermekeiket.

Időnként egy-egy nagyobb csoport vált el a többitől, és máshol folytatta tovább foglalkozását. Például 1776-ban Máramarosban említették az aranyosás céljából Erdélyből bevándorolt cigányokat. A 23 családból álló csoport tagjait azonban az őket pártfogás alá vevő földesurak jobbágyi kötelezettségekkel terhelték, így az aranyosással csak részben foglalkozhattak. Hogy minél kevesebb arany vesszen kárba, a kincstár kénytelen volt újabb 23, kizárólag az aranyosással foglalkozó cigánycsaládot szerződtetni.²³

Mária Terézia 1771-es újabb rendelete továbbfejlesztette a már említett korábit. Továbbra is kiváltságban részesítette a főfoglalkozásként aranyosást űző cigányokat és másokat, akiknek megélhetése főleg ebből származott. Róluk évről-évre megújított anyakönyvet fektettek fel. Azok az aranyosók azonban, akiknek más volt a főfoglalkozásuk, nem élveztek adómentességet.²⁴

Az erdélyi aranyosó cigányok 1783-as összeírása az általunk ismertek közül az egyetlen, amely a megyéken, vidékeken, székeken belül településenként névszerint sorolja fel a családfők vagy özvegyük és fiúgyermekük nevét.²⁵ Erdély 378 településéről 1686 családfőt, 50 özvegyasszonyt és 738 fiúgyermeket jegyeztek fel. (*A térkép*) Legtöbben az Erdély Eldorádójának nevezett Erdélyi Érchegység területén éltek Hunyad- és Alsó-Fehér vármegyében. Hunyad vármegyében volt az összeírt települések 12,4, Alsó-Fehér vármegyében 7,4, együtt közel 20%-a, a családfők és az özvegyek 14,8, illetve 10, együtt 24,4%-a, a fiúgyermek 15,3, illetve 10, együtt 25,3%-a, tehát összességében az összeírtak 15, illetve 10%-a, vagyis egynegyed része. A sorrendben utánuk következő Medgyesszék és Fogaras vidéke területén volt az összeírt települések 6,6, illetve 6,1, összesen 12,7%-a, az összeírt személyek 6,2, illetve 6,5, vagyis 12,7%-a.

A névsort áttekintve látható, hogy neveiket a vándorlásuk közben érintett, valamint a környezetükben élő etnikumok határozták meg, döntő részük román, magyar és szász eredetű.

A cigányok körében a kiváltságokkal rendelkező aranyosás az egyik legtekintélyesebb foglalkozásnak számított. Másrésztől a bányászok között az aranyosók a társadalmi ranglétra legalsó fokán álltak. Fárasító és nehéz munkájuk jövedelme a létfenntartáshoz csak szűkösen volt elég, ugyanakkor a mélyművelésű bányák kimerülése idején az egyszerű eszközökkel végzett aranyosás biztosította, hogy a kincstárnak ez a fontos jövedelemforrása el ne apadjon.²⁶

²³ SCHMIDT László 1899. 277-279.

²⁴ I. TÓTH Zoltán 1951. 78.

²⁵ Magyar Országos Levéltár, Erdélyi FISCÁLIS Levéltár VI/c. szekrény Fasc. 1-3.

²⁶ Az erdélyi aranyosó cigányokra vonatkozó iratok feldolgozását 1985-ben kezdtem meg az MTA - Soros Foundation támogatásával. Munkámat kezdettől fogva segítette Trócsányi Zsolt főlevéltáros úr, aki tudásával, gazdag tapasztalataival az összeolvasásban is segítségemre volt.

